

CARACTERISTICI ALE POLITICII SOCIALE ROMÂNEȘTI

BOGDAN MIHAIL JUNCU

PERSPECTIVE ALE POLITICII SOCIALE ROMÂNEȘTI

Studiul de față are drept temă identificarea câtorva dintre cele mai importante probleme și constrângeri ce vor afecta pe termen mediu definirea agendei și implementarea politicii sociale în România. Politica socială, înțeleasă în sens larg ca ansamblu de politici publice și programe sectoriale centrate pe reglementarea problemelor ce țin de calitatea vieții, reprezintă unul dintre elementele principale de la care trebuie pornit atât în analiza performanței statului în perioada post-comunistă, cât și în prognoza dinamicii sale viitoare. Ideile de dezvoltare durabilă, coeziune și echitate socială sau calitate a vieții constituie valori sociale analizate pe larg de cercetarea științifică, dar care au fost și sunt, din păcate, prezente cel mult formal în discursul și practica politică românească. Vom încerca în cele ce urmează să explorăm posibilele perspective de evoluție ale politicii sociale prin prisma acestor obiective, luând în considerare posibilul impact al diferitelor probleme generate de dinamica internă a sistemului economico-social și, de asemenea, al evoluțiilor externe relevante pentru realizarea acestei politici.

Cadrul cel mai general în care un astfel de demers prospectiv trebuie încadrat vizează, fără îndoială, prognoza evoluției viitoare a sistemului economic și estimarea influenței pe care aceasta o va avea asupra problemelor de natură socială.

Din punct de vedere economic, provocarea principală pe termen scurt și mediu va fi creșterea șomajului structural, consecință atât a reformelor demarate în sectorul public după 1996, cât și a deschiderii economice externe. Economia românească se află actualmente într-o etapă decisivă a evoluției sale, întrucât redefinirea macro-structurilor va trebui să se realizeze într-un ritm accelerat și, de asemenea, în condițiile unei rapide liberalizări a comerțului exterior. Nevoia de reformă accelerată este generată de acumularea, timp de aproape două decenii, a unor disfuncții și decalaje majore la nivelul componentei tehnologice și structurilor materiale, fapt ce contribuie la plasarea în continuare a economiei românești în categoria sistemelor aflate în curs de modernizare. România împărtășește cu acestea un profil economic mixt, industrial-agrar, ce o situează astfel în semi-periferia sistemului mondial, cu mult în urma economiilor comunitare (inclusiv a celor mai puțin dezvoltate dintre ele)¹; slaba înzestrare tehnică a țărănimii

¹ Producția internă rămâne de altfel redusă chiar și în comparație cu țările vecine: PIB per capital reprezenta în 1995 24% din media comunitară, față de 30% în Polonia, 36% în Ungaria, 41% în Franța. CALITATEA VIEȚII, anul 9, nr. 3-4/1998, p. 261-268

(coroborată cu relativa suprapopulare a mediului rural) contribuie la realizarea unor randamente agricole ce ne plasează pe ultimele locuri în ierarhiile europene; industria are o înaltă energo-intensivitate (mai mare de câteva ori față de media comunitară) și o structură de ramură de tip clasic în care, datorită reducerii importurilor de tehnologie în anii '80 și tergiversării privatizării după 1989, există foarte puține unități dotate cu tehnologii de vârf; în fine, infrastructurile de transport și telecomunicații se aliniază inevitabil subdezvoltării sectorului secundar: circa 70% din drumurile naționale au durata de exploatare depășită, transportul feroviar este electrificat în proporție de doar 34%, iar dotarea cu echipamente informatice este extrem de redusă; în 1995, numărul de computere personale la 100 de locuitori era de numai 0,2, față de 3,6 în Cehia, 12 în Japonia și 30 în S.U.A. Imobilismul politicii industriale din perioada 1990 - 1996 a amplificat criza de sistem moștenită din anii autarhiei comuniste, astfel încât necesara reintegrare în fluxurile economice internaționale va aduce cu sine o restructurare profundă a sistemului economic, ce se va concretiza în creșterea ratei șomajului structural atât în mediul urban, cât și în cel rural.

Rațiunea de a sprijini ipoteza creșterii șomajului pe termen lung se exprimă prin luarea în considerare a convergenței efectelor reformelor din sectorul public cu efectele liberalizării comerțului exterior. Astfel, pe de o parte, restructurarea regiilor autonome și privatizarea societăților comerciale cu capital de stat vor determina în mod direct liberalizarea șomajului în sectoarele manopero-intensive, protejate până acum prin mecanisme administrative. Pe de altă parte însă, economia românească se va confrunta în anii imediat următori cu o serie de șocuri externe puternice, produse de reintegrarea în economia mondială. Astfel, acordul de liberalizare a schimburilor comerciale cu țările CEFTA prevede desființarea până în anul 2001 a tuturor obstacolelor din calea schimburilor reciproce cu produse industriale și agricole. De asemenea, aplicarea măsurilor Runderi Uruguay a GATT va impune reducerea barierei din fața importurilor prin diminuarea obstacolelor netarifare și prin reducerea cu circa 40% a taxelor vamale existente în următorii ani, iar Acordul European încheiat cu UE în 1993 prevede crearea până cel mai târziu în 2003 a unei zone de comerț liber între România și UE pentru importurile și exporturile cu produse industriale, liberalizarea comerțului cu produse agricole luând pentru început forma ceva mai permisivă a concesiilor tarifare reciproce. Această aliniere la cerințele pieței UE pregătește integrarea generală a României în Piața Unică Europeană, anticipând liberalizarea completă a circulației capitalurilor, serviciilor și forței de muncă.

în Slovacia. 52% în Cehia și 58% în Slovenia (Weidenfeld, 1997). Expresie a subdezvoltării tehnologice, volumul și structura exporturilor românești indică la rândul lor caracterul „tranzitional” și deci incompleta modernizare a economiei: în 1996, exportul reprezenta 27.4% din PIB, această relativ redusă penetrare pe piețele externe realizându-se într-o structură specifică țărilor aflate în primele stadii ale industrializării: în 1994 peste jumătate din exporturi erau constituite din produse industriale manopero și energo-intensive. În timp ce produsele industriale complexe reprezentau doar 6% din totalul exporturilor (Dachin, 1997).

Ca și în cazul acordurilor comerciale din cadrul OMC, există o serie de derogări favorabile României în ceea ce privește subvenționarea agriculturii și a ramurilor industriale aflate în restructurare sau în formare, dar numai pe o perioadă limitată și cu respectarea principiului transparenței bugetare. În mod evident, principala influență exercitată de acest proces general de deschidere economică va fi îndreptată către restructurarea sau desființarea rapidă a acelor firme și chiar ramuri (publice sau private) lipsite de avantaje comparative pe piețele astfel liberalizate. În lipsa susținerii publice prin subvenții ori strategii protecționiste (ambele interzise de către OMC și UE), agenții economici vor trebui să se adapteze rapid, inclusiv prin liberalizarea șomajului, la cerințele unui mediu concurențial deschis, în care orice înțelegere neloială și orice intervenție politică cu efect de distorsionare a competiției libere vor fi interzise. De asemenea, politicile de susținere a ramurilor aflate în declin sau a regiunilor subdezvoltate vor avea în mod inerent o finanțare limitată, atât din partea bugetului național (aflat sub presiunea multiplelor cereri de sprijin), cât și, după aderarea la UE, a celui comunitar, aflat la rândul său sub presiunea finanțării Politicii Agricole Comune și a Politicii Regionale adresate noilor membri central-europeni ce vor adera în mod previzibil înaintea României. Din aceste două evoluții economice inevitabile, reforma sectorului public și deschiderea economică externă, va rezulta o creștere a șomajului structural și deci o constrângere mărită asupra sistemului de securitate socială, întrucât atât susținerea financiară directă a șomerilor cât și măsurile de recalificare și reinserție profesională a acestora vor necesita fonduri sporite și un efort organizatoric superior din partea statului.

În același timp, expunerea directă a economiei românești la competiția externă va tinde să accentueze gravitatea unei a doua probleme sociale importante: decalajul de dezvoltare dintre regiunile țării. Aflată la intersecția dintre economic și social, această problemă a fost introdusă recent pe agenda guvernamentală (sub directa influență a Comisiei Europene), esența sa constând în faptul că decalajele inter-regionale, pe care politica de dezvoltare anterioară lui 1989 nu a reușit să le anuleze, vor fi amplificate de deschiderea economică și de transformarea generală adusă de modernizarea structurilor economice. În primul rând, eficientizarea agriculturii prin concentrarea exploatațiilor agricole și diminuarea forței de muncă ocupate va însemna creșterea șomajului rural, tendință ce va afecta în special județele cu pondere înaltă a populației rurale și nivel scăzut de dezvoltare a infrastructurilor (aici intrând județele Sălaj, Botoșani, Vaslui și cele din Câmpia Română care „gravitează” în jurul capitalei: Ialomița, Călărași, Giurgiu și Teleorman). În al doilea rând, declinul (relativ sau chiar absolut) al industriilor necompetitive va spori șomajul urban, cu deosebire în orașele monoindustriale mici sau mijlocii în care lipsa unei oferte de locuri de muncă relativ apropiate de calificarea muncitorilor disponibilizați va determina creșterea subocupării (Valea Jiului este deja un exemplu concret, rata șomajului dublându-se în orașele miniere din această zonă după restructurarea din 1997).

O primă concluzie care se impune este deci că previzibila creștere a șomajului structural și conturarea unor punji stabile de sărăcie în diferite zone geografice sau în cadrul anumitor categorii socio-profesionale (țărănimea și muncitorimea urmând a fi, în mod evident, cele mai afectate) constituie problemele cele mai importante care vor trebui reglementate în perioada imediat următoare. Strâns legate de evoluția negativă a ocupării vor fi, de asemenea, și problemele de dezvoltare urbană generate de sporirea migrației interne. Dotarea tehnico-edilitară inadecvată, insuficiența serviciilor sociale (educație, sănătate) și, înainte de toate, restrângerea oportunităților de angajare și declinul veniturilor reale vor constitui, atât în mediul rural, cât și în localitățile urbane afectate pe scară largă de șomaj, puternici factori de respingere ce vor acționa în direcția creșterii migrației. În consecință, în lipsa unei politici eficiente de dezvoltare rurală și urbană, vom asista la suprapopularea relativă a localităților de destinație și în mod particular la accentuarea fenomenului de supraurbanizare al orașelor lipsite de infrastructuri, fonduri locative și oportunități profesionale la nivelul cererii reale. După cele două experiențe extreme în materie de planificare urbană și sistematizare teritorială de dinainte și de după 1989 (supra-intervenționismul statal, respectiv acțiunea total neîngrădită a pieței), o „cale de mijloc” în domeniul politicii dezvoltării rurale și urbane se impune a fi adoptată rapid, întrucât indicatorii crizei locuirii semnalează existența unei stări inacceptabile (cererea totală de locuințe fiind estimată la peste un milion) ce va tinde să se agraveze în special pentru populația tânără, ce se va confrunta în plus (mai mult decât celelalte categorii de vârstă) și cu problema persistentă a șomajului. Realizarea funcțiilor familiei și comunității teritoriale, premisă fundamentală a coeziunii sociale, nu poate fi imaginată în absența unei acțiuni politice sistematice în acest domeniu.

În sfera evoluțiilor demografice trebuie remarcată de asemenea o altă tendință ce va avea un impact important pe termen mediu asupra formulării politicii sociale, și anume, procesul de îmbătrânire a populației. Încheierea tranziției demografice (amânată artificial de politica pro-natalistă din anii '70 și '80) a devenit evidentă o dată cu liberalizarea politicii familiei în perioada de după 1989, marcând astfel transformarea de fond a culturii de tip tradițional, favorabilă unui model familial plurinuclear și unei natalități înalte. Declinul tendențial al natalității și creșterea speranței de viață vor determina în decadele următoare o creștere a segmentului vârstnic (de peste 60 de ani) în volumul total al populației, prognozele indicând pentru anul 2025 un procent de 21% al populației vârstnice, față de numai 15% pentru cea tânără, de până la 14 ani (V. Trebici, 1994). Surplusul de populație inactivă generat de procesul de îmbătrânire s-ar adăuga astfel unei categorii, de asemenea, importante a șomerilor și persoanelor asistate social, fapt ce va constitui fără îndoială o piedică în calea relansării economice, datorită fiscalității ridicate impuse de susținerea acestor categorii și limitări pe această cale a resurselor bugetare destinate investițiilor publice sau reconversiei profesionale.

În fine, situația actuală a minorității romilor sugerează că, datorită în principal stocului redus de modernitate economică și culturală de care dispune, ea

va întâmpina cu certitudine dificultăți de integrare în viitorul context economic și social. Nivelul redus de educație și calificare profesională al romilor va tinde să le blocheze acestora accesul pe o piață a muncii din ce în ce mai pretențioasă, oferindu-le astfel fie alternativa muncilor tradiționale sau a celor din economia subterană, fie cea a profesiilor necalificate asociate cu un status inferior, sau chiar calea delincvenței „profesionalizate” (E. Zamfir și C. Zamfir, 1993). Absența unei politici sociale focalizate pe problemele acestei minorități va determina, în consecință, consolidarea în rândurile populației romilor a unei adevărate culturi a sărăciei, o cultură tradiționalistă și marginală caracterizată de o sărăcie accentuată și de o integrare redusă în structurile economico-sociale de tip modern, de o puternică stratificare și chiar segregare pe criterii etnice și de o participare politică limitată². Întrucât populația romilor prezintă deja trăsăturile incipiente ale unei cvasi-caste inferioare din punct de vedere economic și social (o atribuire foarte înaltă a statusului social și profesional și deci o mobilitate ascendentă intra și intergenerațională extrem de redusă, o separare economică și socială înaltă și o stigmatizare negativă generalizată), probabilitatea consolidării acestui clivaj cultural și social este foarte ridicată. În ipoteza nonintervenției printr-o politică socială adecvată, romii vor putea deveni (alături de imigranții asiatici) unul dintre subiecții principali ai discriminării etnice și, în același timp, un absorbant al tensiunilor sociale produse de diferitele probleme economice ori de altă natură ce vor apărea în viitor.

Dacă luăm în considerare fie și numai aceste câteva evoluții cu caracter problematic, anii următori apar a fi dominați de tendința creșterii rapide a volumului și intensității problemelor de natură socială: șomajul de lung termen, sărăcia și fenomenele negative asociate (între care deteriorarea stării de sănătate³ a populației este cea mai importantă), polarizarea socială, disparitățile interregionale, problemele locuirii și dezvoltării urbane, riscurile ce privesc populația romilor. Acumularea acestor probleme sociale se va produce însă într-o perioadă în care presiunile asupra bugetului public vor crește puternic, atât din direcția economicului (datorită necesității sporirii investițiilor publice în infrastructurile materiale și informaționale), cât și a securității naționale, cererile de finanțare a politicii de apărare urmând a reprezenta o constrângere bugetară majoră. Costul efectiv al integrării României în NATO, inițial supraestimat de către alianță, se cifrează totuși la 3 miliarde dolari (aproximativ 272 milioane anual), astfel încât,

² Importanța problemei romilor devine și mai evidentă dacă luăm în considerare proiecțiile demografice: în virtutea faptului că se află în plină tranziție demografică, minoritatea romilor va cunoaște în următoarele două decade o puternică creștere numerică, de cel puțin 58% în decurs de o generație (Ghețău, 1996).

³ În conformitate cu rezultatele anchetei integrate în gospodării realizate în 1995, rata sărăciei este în prezent de aproximativ 23% (pragul de sărăcie utilizat fiind de 60% din cheltuielile de consum ale unei persoane adulte). În ceea ce privește declinul indicatorilor demografici și de sănătate, este suficient să evidențiem creșterea ratei mortalității de la 10,6‰ în 1990 la 12,6‰ în 1996 și a incidenței bolilor infecțioase. România ocupând actualmente primul loc în Europa din punctul de vedere al îmbolnăvirilor de TBC, cu aproape 120 cazuri la 100.000 de locuitori (*Raportul Național al Dezvoltării Umane*, 1997).

chiar și în ipoteza optimistă a unei creșteri medii anuale de 3,7% a PIB, bugetul apărării ar trebui să crească la rândul său în următorii 10 ani, pentru a face față acestui efort, ajungând la circa 14,3 miliarde dolari pentru întreaga perioadă 1998-2009 (1,1 miliarde anual) (Ionescu, 1997). De asemenea, în plus față de problema costurilor programelor militare desfășurate în vederea atingerii unei cât mai rapide interoperabilități cu partenerii NATO, armata se va confrunta în următorii 4 ani și cu problema fondurilor necesare pentru integrarea în viața civilă a celor aproximativ 60.000 de militari disponibilizați în urma restructurărilor ce vor avea loc conform strategiei de reformă deja adoptate.

Prin urmare, criza cronică a bugetului public, generată de insuficiența veniturilor și creșterea cererilor, va constitui principalul obstacol în calea reglementării adecvate a problemelor evidențiate anterior. Datoria publică totală (care a crescut de la 14,2% din PIB în 1993 la 23,6% în 1996) și cererile de susținere financiară ce vor veni din afara sferei strict sociale vor reprezenta pe termen scurt și mediu o puternică frână pentru inițiativele de creștere a cheltuielilor publice sociale, existând astfel riscul perpetuării și chiar agravării disfuncțiilor deja semnalate, fapt cu consecințe profund negative asupra creșterii economice și stabilității social-politice. Confruntat cu sarcina extrem de dificilă a introducerii simultane a reformelor în sectorul economic public, în sistemul de protecție socială și, de asemenea, în armată, statul – în special ramura sa executivă – va trebui de aceea să facă dovada unei înalte capacități manageriale, atât în ceea ce privește administrarea „tehnică” a politicii fiscale și sociale, cât și în ceea ce privește delicata problemă „politică” a menținerii încrederii în reforme și a sprijinului social pentru deciziile ce vor frustra în mod inerent anumite segmente sau anumiți actori sociali⁴.

Scenariul optimist, în care atât problemele de natură economică, cât și cele sociale vor primi un răspuns adecvat din partea structurilor decizionale ale statului, va avea șanse de realizare numai în ipoteza reconsiderării de fond a principiilor instrumentale pe care s-au bazat, cel puțin până în 1996, politicile publice din sfera economico-socială și datorită cărora performanța rezolutivă a statului s-a situat la un nivel redus. Mixul economic-social va trebui de aceea să fie privit cu adevărat ca un sistem integrat de decizie și administrare fundamentat pe valorile inseparabile ale prosperității economice și dezvoltării umane, obiectivul strategic al integrării în Uniunea Europeană neputând a fi realizat în lipsa unei convergențe de substanță a politicilor economice și sociale românești cu practica și normele comunitare (exprimate cu claritate în *Carta Socială*, în *Tratatul de la Maastricht* și *Amsterdam* asupra Uniunii Europene și în *Agenda 2000*). Luând de asemenea în considerare tendința de creștere a volumului problemelor economico-sociale și

⁴ Fără îndoială, dificultățile în atingerea unui nivel ridicat al performanței guvernamentale vor fi legate și de celelalte disfuncții existente în prezent la nivelul structurilor statului, cea mai vizibilă fiind „deficitul administrativ”: lipsa competențelor birocratice sau chiar a personalului de specialitate (precum în cazul asistenței sociale sau al sistemului de sănătate) va constitui și în viitor un obstacol semnificativ atât în calea proiectării și implementării eficiente a politicilor publice, cât și a utilizării resurselor disponibile din cadrul programelor de asistență externă.

transformarea progresivă a mediului social în care politicile și programele publice vor trebui implementate (datorită modernizării culturale și creșterii pluralismului), necesitatea redefinirii rolului statului apare ca o prioritate absolută. Această necesitate devine încă și mai evidentă din perspectiva prognozelor relativ pesimiste referitoare la amploarea asistenței financiare ce va putea fi acordată României de către UE în perioada de preaderare, datorită, pe de o parte, constrângerilor bugetare impuse țărilor comunitare de cerințele admiterii în sistemul Monetar European, iar pe de altă parte, competiției crescânde dintre cele 11 state candidate în vederea obținerii asistenței nerambursabile din partea UE.

În ceea ce privește politica economică, ea va trebui să se realizeze în principal pe direcția dezestatizării sectorului public și dereglementării pietelor, urmând însă ca pentru acele unități rămase sub controlul statului să se introducă cel puțin elemente de planificare indicativă și o conducere performantă care să asigure eficiența și competitivitatea acestora. Managementul macro-economic va trebui să vizeze două obiective centrale, stimularea cererii agregate și menținerea echilibrului financiar intern și extern (deficitul bugetar, inflația și cursul de schimb), elemente ce vor crea condițiile necesare relansării procesului investițional și acumulării, la un nivel tehnologic superior. Succesul reformelor economice va putea garanta astfel atingerea obiectivelor sociale, o rată înaltă a ocupării (într-o economie dezestatizată și restructurată) urmând a asigura necesara creștere a veniturilor reale și diminuarea ratei sărăciei. Existența unor surplusuri economice semnificative va însemna totodată lărgirea bazei de impozitare și, astfel, sporirea posibilităților de intervenție socială eficientă. Desprinderea de modelul rezidualist și convergența cu modelul central european ar fi astfel posibilă, fiind create condițiile reale pentru creșterea cheltuielilor sociale, a transferurilor (care nu au depășit după 1990 procentul, de 9% din PIB), cât și a cheltuielilor destinate serviciilor publice sociale. În mod concret, ar putea fi finanțate mult mai generos nevoile sănătății (pentru care necesarul actual este estimat la cel puțin 5% din PIB) și ale învățământului (informatizarea, investițiile în infrastructuri, salarizarea personalului didactic și științific), două domenii care nu au beneficiat, fiecare, de mai mult de 3,6% din PIB în perioada 1990-1996. Investiția în „capitalul uman” (G. Becker), posibilă în acest scenariu optimist al evoluției economice, ar contribui astfel în chip semnificativ la depășirea cercului vicios al subdezvoltării (productivitate scăzută → venituri reale reduse → investiții scăzute) și ar asigura nu numai o creștere economică solidă, ci și o protecție eficace împotriva șomajului structural și a subutilizării forței de muncă.

Politica socială optimă ar trebui să fie centrată deci pe creșterea generală a cheltuielilor sociale (cifrate în prezent la doar 16,5% din PIB) și pe extinderea serviciilor publice de profil (educație și cultură, sănătate, locuire și dezvoltare urbană), având drept obiective strategice reducerea sărăciei, a inegalităților sociale și regionale și îmbunătățirea calității vieții. Aceasta va presupune modificarea rolului actual al statului în ceea ce privește producerea bunurilor publice și prosperitatea individuală și comunitară, urmând a se trece de la doctrina

nonintervenționistă bazată în principal pe asistența financiară acordată săracilor, la o concepție universalistă în care prioritatea să o constituie formarea adecvată a capitalului uman și dezvoltarea economico-socială și teritorială armonioasă, condiții fundamentale pentru o evoluție social-politică stabilă și pentru o integrare relativ nonproblematică în Uniunea Europeană.

BIBLIOGRAFIE

Agenda 2000. Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union, Brussels, DOC/97/18, 1997.

„Anuarul statistic al României 1996”, Comisia Națională pentru Statistică.

„Calitatea vieții”. *Teorie și practică socială*, București, INCE, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, 1991.

Constantinescu, Adrian, *Organizația Mondială de Comerț. De la Havana la Marrakech*. București, Editura Enciclopedică, 1996.

Dachin, Anca, *Tranziția și structurile industriale în România*, București, Editura Națională, 1997.

De la Essen la Cannes. Itinerariul strategiei românești de integrare europeană. București, Editura Academiei Române, 1995.

Ghețau, Vasile, *O proiectare condițională a populației României pe principalele naționalități (1992 - 2025)*, în „Revista de Cercetări Sociale”, nr.1, 1996.

Green Paper Regional Development Policy in Romania, București, Romanian Government and European Commission, PHARE Programme, 1997.

Ionescu, Constantin Dudu, *Financial Cost of Romania's Integration into NATO*. în „Central European Issues. Romanian Foreign Affairs Review”, nr. 2, 1997.

Raportul Național al Dezvoltării Umane. România - 1997, București, Editura Expert, 1997

Romanian Human Development Report 1996. București, 1996

Trebici, Vladimir, *Este necesară o politică demografică în România?* în „Revista de Cercetări Sociale”, nr. 2, 1994.

Weidenfeld, Werner (coord.), *Țările din Europa Centrală și de Est în drumul spre Uniunea Europeană. Probleme și perspective în 1996*, Fundația EURISC, 1997.

Zamfir, Elena, Zamfir, Cătălin (coord.), *Țiganii între ignorare și îngrijorare*. București, Editura Alternative, 1993.

Zamfir, Elena, Zamfir, Cătălin (coord.), *Politici sociale. România în context european*. București, Editura Alternative, 1995.